

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-633-640

УДК 343.2

В. О. ГАЦЕЛЮК,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0002-6958-2067

ПЕРСПЕКТИВИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті з метою визначення актуальності та релевантності теоретичних підходів до розуміння процесів (де)криміналізації суспільно небезпечних діянь у контексті кримінальної політики аналізуються наслідки декриміналізації дрібного викрадення майна із застосуванням антропологічного підходу до криміналізації. Зазначається, що аналізу криміналізації суспільно небезпечних діянь як результату правотворчої діяльності доволі часто бракує *umbrella view*, тобто погляду «згори». Внаслідок цього з поля зору дослідника можуть випасти важливі аспекти, що поставить під сумнів валідність результатів дослідження.

Як приклад, проаналізовано ситуацію із декриміналізацією дрібного викрадення майна Законом № 3886-IX. Зроблено висновок, що зміст відповідного рішення Верховного Суду означає, що якщо межа кримінальної відповідальності визначається кількістю певних «умовних» величин, то зміна цієї кількості (2, 3, 5 відповідних величин) є законом про кримінальну відповідальність, а зміна «кількісного змісту» цих величин (зі 100 гривень, до 200 або навпаки) таким законом не є, хоча в обох випадках однаково може змінюватися в той чи інший бік кримінальна караність певної поведінки, і це свідчить про необхідність подальшого розвитку такої позиції.

З огляду на вже оприлюднену нами позицію щодо доцільності розвитку антропологічного розуміння процесів криміналізації пропонується доктринально посилити цю позицію Верховного Суду й запропонувати законодавчі заходи, які б чітко дозволили розглядати як (де)криміналізацію будь-які зміни правового регулювання, які *de facto* приводять до зміни кола кримінально-караних діянь і таким чином реально впливають на свободу особи.

Ключові слова: криміналізація суспільно небезпечних діянь, кримінальна політика, дрібне викрадення майна.

Gatseliuk Vitalii. On the relevance of the analysis of criminalization processes in the context of criminal policy using the example of the decriminalization of petty theft

In order to determine the relevance and relevance of theoretical approaches to understanding the processes of (de)criminalization of socially dangerous acts in the context of criminal policy, the article analyzes the consequences of the decriminalization of petty theft of property using an anthropological approach to criminalization. It is noted that the analysis of the criminalization of socially dangerous acts as a result of

* **Vitalii Gatseliuk**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

lawmaking activity quite often lacks an umbrella view, that is, a «top-down» view. As a result, important aspects may fall out of the researcher's field of vision, which will cast doubt on the validity of the research results.

As an example, the situation with the decriminalization of petty theft of property by Law No. 3886-IX is analyzed. It is concluded that the content of the relevant decision of the Supreme Court means that if the limit of criminal liability is determined by the number of certain «conditional» values, then changing this number (2, 3, 5 corresponding values) is a law on criminal liability, and changing the «quantitative content» of these values (from 100 hryvnias to 200 or vice versa) is not such a law, although in both cases the criminal punishability of certain behavior can equally change in one direction or another, and this indicates the need for further development of such a position.

Given the position we have already published on the feasibility of developing an anthropological understanding of criminalization processes, it is proposed to doctrinally strengthen this position of the Supreme Court and propose legislative measures that would clearly allow considering as (de)criminalization any changes in legal regulation that de facto lead to a change in the range of criminally punishable acts and thus actually affect the freedom of the individual.

Keywords: *criminalization of socially dangerous acts, criminal policy, petty theft of property.*

Вступ. Криміналізація суспільно небезпечних діянь – це, по-перше, різновид втручання (найбільш інтенсивного) у свободу людини, і, по-друге, форма правотворчості (в сенсі права в його об'єктивному розумінні як виражених назовні у формі нормативно-правових актів правил поведінки). Водночас ще одним важливим виміром осмислення криміналізації може бути її аналіз як складової кримінальної політики (яка охоплює значно ширше коло питань, аніж примноження кількості заборон та процеси законотворчості), що додасть змісту криміналізації необхідних рис цілепокладання та обґрунтованості. Водночас застосування парадигми кримінальної політики дасть змогу раціоналізувати «квазікриміналізаційні» практики, коли за рахунок формально некримінально-правових засобів держава встановлює кримінальні за своєю суттю обмеження або, навпаки, декриміналізує певні форми поведінки.

Постановка проблеми. Аналізу криміналізації суспільно небезпечних діянь як результату правотворчої діяльності, на нашу думку, доволі часто бракує umbrella view, тобто погляду «згори». Унаслідок цього з поля зору дослідника можуть випасти важливі аспекти, що поставить під сумнів валідність результатів дослідження. Саме такі перспективи, на нашу думку, очікують дослідження питань (де)криміналізації без урахування при цьому контексту кримінальної політики.

Як приклад, наведемо ситуацію із декриміналізацією дрібного викрадення майна. Відразу переходячи до суті питання, добре відомого криміналістам, наведемо позицію Об'єднаної палати ККС у складі Верховного Суду: «Об'єднана палата зазначає, що відповідь на запитання, чи мають зміни,

яких зазнали статті 185, 190, 191 КК внаслідок зміни редакції ст. 51 КУпАП, зворотну дію в часі, залежить від відповіді на питання, чи є Закон № 3886-IX «законом про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи» у значенні ст. 5 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Отже, кількісна зміна розміру дрібного викрадення з 0,2 до 2 НМ безпосередньо вплинула на суть таких кримінально караних діянь, як крадіжка, шахрайство, привласнення та розтрата, адже в тексті кримінального закону цей розмір прямо не визначено, і він указаний законодавцем у ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Із часу набрання 9 серпня 2024 року чинності Законом № 3886-IX кримінальна відповідальність за статтями 185, 190, 191 КК може настати, лише якщо розмір викраденого перевищує 2 НМ. Унаслідок цієї зміни частина діянь, які на час їх вчинення передбачали кримінальну відповідальність, після цього охоплюється диспозицією ст. 51 КУпАП.

Як наслідок, Об'єднана палата вважає, що для діянь, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення за статтями 185, 190 або 191 КК, але в яких вартість предмета кримінального правопорушення не перевищувала 2 НМ, обговорювана зміна «скасовує кримінальну протиправність діяння» у значенні ст. 5 КК»¹.

Як видається, методологічно продуктивним є дослідження цього кейсу в межах аналізу процесів криміналізації та декриміналізації в контексті розвитку кримінальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми криміналізації та кримінальної політики піддані аналізу у роботах Н. О. Антонюк, Д. О. Балобанової, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, А. А. Вознюка, В. К. Гришука, О. О. Дудорова, М. В. Карчевського, О. М. Костенка, М. І. Мельника, Р. О. Мовчана, В. О. Навроцького, О. О. Пашенка, Ю. А. Пономаренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та інших вчених. Водночас в умовах процесів інтеграції України до ЄС набуває ключового значення питання напрацювання методів дослідження (де)криміналізації суспільно небезпечних діянь як складових кримінальної політики.

Метою цього дослідження є визначення актуальності та релевантності дослідження криміналізаційних і декриміналізаційних практик (процесів криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь) у контексті сучасного стану розуміння кримінальної політики в межах різних юрисдикцій.

Виклад основного матеріалу. Закріплення на законодавчому рівні правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини, розглядається як дієвий соціальний контроль суспільства, що потребує постійного вдосконалення та розвитку². Саме характеристики дієвості, постійності

та потенціал прогресивного розвитку певного суспільного феномена може бути забезпечено завдяки застосуванню принципів державної політики до таких процесів.

Варто розрізняти політику як *policy* (яку маємо на увазі як урядування) і як *politics*, тобто політику як боротьбу за владу, вплив якої на криміналізацію є радше деструктивним: іноземні дослідники підкреслюють тенденцію до політизації питання злочинності (*politicization of crime*), оскільки воно стає проблемою стратегічного характеру для урядів, що шукають альтернативні підстави для побудови публічної підтримки у державі постзагального добробуту (*post-welfare state*)³.

Для дослідників не є секретом, що сучасні тенденції карального впливу держави на суспільство характеризуються ерозією криміналізаційних практик та конвергенцією правових режимів, тобто спробами вирішити завдання запобігання поширенню небажаних соціальних практик (поведінки) завдяки інструментам, що формально не підпадають під кримінально-правову парадигму, проте справляють не менш ефективний вплив. Як далі зазначає В. О. Туляков, переваги кримінально-правового регулювання в балансі державної легітимації заборони минулого змінюються поширенням дисциплінарних практик та зловживань владою. Що це означає? Передусім дисциплінарні практики розчинюють у собі кримінальні правопорушення та покарання. Стало модним казати про трудо-правову відповідальність, де штрафи в рази перевищують аналогічні у кримінальних справах; а є ще й адміністративна, адміністративно-фінансова, кримінально-процесуальна, суто дисциплінарна, державно-суспільна, суспільно-державна, міжнародна відповідальність, що за усіма критеріями відповідають принципам визначення кримінальної відповідальності, що встановлено практикою Європейського суду з прав людини відповідно до положень п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Натепер з'явилися спроби обґрунтувати існування окремої від дисциплінарної статутної відповідальності носіїв суддівської влади тощо. Тобто кримінальне право стає все менш нормативно усталеним і диверсифікація його джерел, розмивання характеристик кримінальної відповідальності серед дисциплінарних практик – повсякденним явищем. Зрозуміло, що кримінально-правовий захист основоположних прав і свобод відкриває менші перспективи для зловживання владою (відсутність права на оскарження, права на юридичну допомогу в більшості дисциплінарних проваджень, широкі можливості для зловживання правом тощо)⁴.

Ця практика абсолютно заперечує концепцію криміналізації як останнього засобу, адже її застосування вимагає, щоб оцінка та реалізація концепції криміналізації як останнього засобу не нівелювалася паралельним застосуванням наведених квазікриміналізаційних практик⁴.

З цієї думки не випливає певна ієрархічність нормативних заходів (кримінальних, адміністративних тощо), хоча Л. Ю. Тимофеева цілком справедливо, на нашу думку, підкреслює виключний характер як ознаку криміналізації:

криміналізація діяння як злочину, і відповідно покарання за це діяння має сприйматися як виняток⁵. Тобто залишається відкритим питання про те, як визначити (не)достатність некримінально-правових засобів для застосування криміналізації, адже криміналізація як діяльність законотворця, що має своїм наслідком втручання у приватне життя особи через заборону певної поведінки, далеко не завжди застосовується пропорційно та вивірено, і не лише у вітчизняній практиці. Нільс Яреборг з сумом констатує, що часто криміналізація використовується як засіб першого рівня (*sola ratio*), у тому числі тому, що вона не потребує очевидних миттєвих видатків, що мали б бути враховані у бюджетах органів кримінальної юстиції, а тому ми вимушені жити із «інфляцією кримінального права»⁶.

Стосовно законодавчої практики Нового Південного Вельсу (Австралія) вчені називають такі тенденції криміналізації:

- брак посилення на низку принципів під час ухвалення рішень щодо криміналізації;
- роль популізму у сфері забезпечення правопорядку;
- посилення зв'язку між процесом і правом (нові правопорушення пов'язані зі змінами у кримінальному процесі, процедурах доказування та розширенням повноважень поліції);
- використання кримінально-правових санкцій у регуляторних сферах;
- зростання важливості запобігання ризикам, заходів запобігання та криміналізація попередньої злочинної діяльності⁷.

Схожі проблеми підкреслюють і у Великій Британії. Зокрема, Христина Пантасиз зазначає, що між електоральною перемогою нових лейбористів у травні 1997 і 2006 років майже щодня виникало нове кримінальне правопорушення; удвічі більше, ніж запровадила попередня адміністрація консерваторів. Хоча багато з цих правопорушень відповідали духу популізму, багато з них були схвально сприйняті організаціями, що адвокатували посилення відповідальності за злочини, вчинені, наприклад, щодо дітей, жінок та етнічних груп. З іншого боку, потреба у виокремленні багатьох з цих нових злочинів не була достатньо зрозумілою, тоді як багато з них були значною мірою спірними, наприклад, порушення, пов'язані із тероризмом, які серйозно розмили традиційне право⁸.

Як бачимо, проблема актуальності оцінки проєктів «криміналізаційних» законів є універсальною та потребує прискіпливої уваги з боку доктрини не лише в Україні, оскільки «вузький» погляд на зміну кола кримінально караної поведінки (тим більше, законом, який формально не є кримінальним) без урахування загальних тенденцій кримінальної політики становить ризики спотворення результатів такого кроку порівняно з тими, яких прагнув досягти законодавець.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Слід висувати, що фрагментарні підходи законодавця до врегулювання питань криміналізації без належної їх оцінки в межах комплексних

заходів кримінальної політики змушують органи судової влади «творчо» підходити до застосування такого масиву правових норм.

Так, наведена вище постанова ОП ККС ВС містить і такі висновки:

«Зміна розміру мінімальної заробітної плати або неоподаткованого мінімуму доходу громадян не має за безпосередню мету зміну кримінального закону, тому хоча і може вплинути на застосування норми кримінального закону до певного кола діянь, однак не є зміною кримінального закону, а отже, немає зворотної дії в часі. ...

Однак Об'єднана палата вважає, що такий підхід не застосовний до змін, які внесені в ст. 51 КУпАП Законом № 3886-IX. ...

Тому зміну в ст. 51 КУпАП розміру коефіцієнта НМ до 2, який розмежує адміністративну та кримінальну відповідальності за відповідні діяння, Об'єднана палата розглядає як зміну до кримінального закону, оскільки мета законодавця полягала саме у зміні диспозиції відповідних кримінальних правопорушень.

Отже, Об'єднана палата робить висновок, що зміна до ст. 51 КУпАП, яка стосується збільшення розміру коефіцієнта НМ для кваліфікації відповідних діянь як адміністративного правопорушення, є законом про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння для діянь, предметом посягання яких було майно на суму, що не перевищує 2 НМ».

Іншими словами, з цього рішення випливає, що якщо межа кримінальної відповідальності визначається кількістю певних «умовних» величин, то зміна цієї кількості (2, 3, 5 відповідних величин) є законом про кримінальну відповідальність, а зміна «кількісного змісту» цих величин (зі 100 гривень, до 200 або навпаки) таким законом не є, хоча в обох випадках однаково може змінюватися в той чи інший бік кримінальна караність певної поведінки і це свідчить, на нашу думку, про необхідність розвитку такої позиції.

З огляду на вже оприлюднену нами позицію щодо доцільності розвитку антропологічного розуміння процесів криміналізації⁹ варто доктринально посилити цю позицію Верховного Суду і запропонувати законодавчі заходи, які б чітко дозволили розглядати як (де)криміналізацію будь-які зміни правового регулювання які *de facto* приводять до зміни кола кримінально караних діянь і таким чином реально впливають на свободу особи.

Подальші дослідження в цьому контексті передбачатимуть розробку відповідних змін до чинного законодавства.

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 278/1566/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302589> (дата звернення 20.11.2025). 2. Давиденко В. Л. Підстави та принципи криміналізації діянь проти власності. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 3. С. 23. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.3>. 3. Rodger, J. J. (2008). The criminalisation of social policy. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 18–19. P. 18. URL: <https://doi.org/10.1080/09627250802478755> (дата звернення 20.11.2025). 4. Туляков В. О.

Матриця неокриміналізації: шляхи оптимізації кримінально-правового реагування. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19 жовт. 2017 р.)*. Одеса, 2017. С. 156–165.

5. Тимофеева Л. Ю. Криміналізація і декриміналізація як проявлення реалізації принципів гуманізму. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції. Івано-Франківськ*, 2014. С. 179.

6. Jareborg, Nils. Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 2, no. 2 (2005), p. 524. URL: <https://kb.osu.edu/handle/1811/72899> (дата звернення 20.11.2025).

7. David, Brown (2013) Criminalisation and Normative Theory, *Current Issues in Criminal Justice*, 25(2), p. 612. URL: <https://doi.org/10.1080/10345329.2013.12035986> (дата звернення 20.11.2025).

8. Pantazis, C. (2008). The problem with criminalisation. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 10–12. URL: <https://doi.org/10.1080/09627250802476684> (дата звернення 20.11.2025).

9. Гацелюк В. О. Засади дослідження криміналізації суспільно небезпечних діянь: антропологічні виміри методології. *Європейські перспективи*. 2024. № 3. С. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.4>

References

1. Postanova Ob'jednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 07 zhovtnia 2024 roku u spravi № 278/1566/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302589> (data zvernennia 20.11.2025) (in Ukr.).

2. Davydenko V. L. Pidstavy ta pryntsypy kryminalizatsii diian proty vlasnosti. *Pravo i suspilstvo*. 2020. № 2, ch. 3. S. 23 DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.3> (in Ukr.).

3. Rodger, J. J. (2008). The criminalisation of social policy. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 18–19. P. 18. URL: <https://doi.org/10.1080/09627250802478755> (data zvernennia 20.11.2025).

4. Tuliakov V. O. Matrytsia neokryminalizatsii: shliakhy optymizatsii kryminalno-pravovoho reahuvannia. *Kontseptualni osnovy kryminalnoi zakonotvorchosti: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Odesa, 19 zhovt. 2017 r.)*. Odessa. 2017. С. 156–165 (in Ukr.).

5. Tymofeeva L. Yu. Krymynalyzatsiya y dekrymynalyzatsiya kak proiavlennye realizatsyy pryntsypa humanyzma. *Polityka v sferi borotby zi zlochynnistiu: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konferentsii. Ivano-Frankivsk*. 2014. S. 179 (in Ukr.).

6. Jareborg, Nils. Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 2, no. 2 (2005), P. 524 URL: <https://kb.osu.edu/handle/1811/72899> (data zvernennia 20.11.2025).

7. David Brown (2013) Criminalisation and Normative Theory, *Current Issues in Criminal Justice*, 25(2), P. 612. URL: <https://doi.org/10.1080/10345329.2013.12035986> (data zvernennia 20.11.2025).

8. Pantazis, C. (2008). The problem with criminalisation. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 10–12. URL: <https://doi.org/10.1080/09627250802476684> (data zvernennia 20.11.2025).

9. Hatseliuk V. O. Zasady doslidzhennia kryminalizatsii suspilno nebezpechnykh diian: antropologichni vymiry metodologii. *Yevropeiskii perspektivy*. 2024. №3. S. 26–34 DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.4> (in Ukr.).

Gatseliuk Vitalii. On the relevance of the analysis of criminalization processes in the context of criminal policy using the example of the decriminalization of petty theft

In order to determine the relevance of theoretical approaches to understanding the processes of (de)criminalization of socially dangerous acts in the context of criminal policy, the article analyzes the consequences of decriminalization of petty theft of property using an anthropological approach to criminalization. It is noted that the analysis of the criminalization of socially dangerous acts as a result of law-making

activity quite often lacks an umbrella view. As a result, important aspects may fall out of the researcher's field of vision, which will cast doubt on the validity of the research results.

Criminalization of socially dangerous acts is, firstly, a type of interference (the most intense) in human freedom, and, secondly, a form of law-making (in the sense of law in its objective understanding as rules of behavior expressed outwardly in the form of regulatory legal acts). At the same time, another important dimension of understanding criminalization can be its analysis as a component of criminal policy (which covers a much wider range of issues than the multiplication of the number of prohibitions and lawmaking processes), which will add to the content of criminalization the necessary features of goal-setting and justification. At the same time, the application of the criminal policy paradigm makes it possible to rationalize "quasi-criminalization" practices, when, at the expense of formally non-criminal legal means, the state establishes restrictions that are criminal in essence or, conversely, decriminalizes certain forms of behavior. As an example, the situation with the decriminalization of petty theft of property by Law No. 3886-IX is analyzed. It is concluded that the content of the relevant decision of the Supreme Court means that if the limit of criminal liability is determined by the number of certain "conditional" values, then changing this number (2, 3, 5 corresponding values) is a law on criminal liability, and changing the "quantitative content" of these values (from 100 hryvnias to 200 or vice versa) is not such a law, although in both cases the criminal punishability of certain behavior can equally change in one direction or another; and this indicates the need for further development of such a position.

Given the position already published on the feasibility of developing an anthropological understanding of criminalization processes, it is worth doctrinally strengthening this position of the Supreme Court and proposing legislative measures that would clearly allow considering as (de)criminalization any changes in legal regulation that *de facto* lead to a change in the range of criminally punishable acts and thus actually affect the freedom of the individual.

Keywords: criminalization of socially dangerous acts; criminal policy; petty theft of property.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026